

УДК 159.922.27:316.35

Ткалич М. Г.

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології
Запорізького національного університету

e-mail: tkalych@ua.fm

ORCID ID 0000-0003-4101-9659

Пятник О. Ю.

студентка 4 курсу факультету соціальної педагогіки та психології
Запорізького національного університету

e-mail: oksanapyatnuk@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ МІЖГРУПОВОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ ГРУП

Стаття присвячена теоретико-емпіричному дослідженню феноменів між-групової диференціації в гендерних групах. Визначено основні характеристики міжгрупової диференціації в гендерних групах, обґрунтовано необхідність її емпіричного дослідження. Доведено наявність відмінностей та ознак інгрупового фаворитизму в оцінці представників гендерної інгрупи і гендерної аутгрупи в залежності від біологічної та психологічної статі респондентів. Виявлено, що стереотипні характеристики притаманні переважно носіям фемінної та маскуліної психологічної статі, носії андрогінної психологічної статі дають менш стереотипні оцінки.

Ключові слова: міжгрупова диференціація, гендерні групи, психологічна стать, інгруповий фаворитизм, аутгрупова дискримінація.

Постановка проблеми. Основою для формування гендерних відносин є поляризація, диференціація позицій чоловіків і жінок (як представників різних гендерних груп), яка пов'язана з феноменами нерівності, домінування, влади, підпорядкування. При цьому важливим є не лише усвідомлення приналежності до певної гендерної групи і ідентифікації з нею, — актуальним є налагодження відносин між членами різних груп як загалом, так і зокрема. Аспектів життя, де чоловіки та жінки зустрічаються задля безпосередньої взаємодії, безліч — це соціальна, економічна, політична, культурна, сімейна, сексуальна та інші сфери. На наш погляд, знання механізмів взаємодії гендерних груп та міжгрупової диференціації дозволить уникнути негативних наслідків взаємодії та налагодити співпрацю в будь-якій сфері життя чоловіків і жінок.

Загалом, аналіз категорій гендеру та взаємодії гендерних груп представлений у роботах С. Л. Бем, Ш. М. Берн, Т. В. Говорун, А. І. Донцова, Н. В. Досіної, М. Кімела, І. С. Клеціної, Л. М. Ожигової, М. В. Реуцького, М. Г. Ткалич та ін. Особливу увагу на міжгрупову диференціацію у взаємодії соціальних груп звертали такі науковці, як В. С. Агеєв, О. А. Гулевіч, А. І. Донцов, І. Р. Сушков та ін. Однак наявних досліджень міжгрупової диференціації гендерних груп наразі недостатньо для всебічного висвітлення даної проблематики в її актуальному стані. Відомо, що кількість аспек-

тів, в яких взаємодія між чоловіками та жінками повинна нести якісний продукт, дуже велика, і недостатня розробленість даної проблематики не дозволяє зробити цю взаємодію якісною. Зокрема, не дивлячись на кількість досліджень гендеру та міжгрупової диференціації соціальних груп, науковці ще не дійшли висновку, як можна вирішити проблему появи, наприклад, феноменів інгрупового фаворитизму та аутгрупової дискримінації. Тому на сьогодні таке дослідження має важливу практичну значущість.

Метою статті є представлення результатів теоретико-емпіричного дослідження феноменів міжгрупової диференціації в оцінці представників гендерних ін- та аутгруп.

Результати дослідження. В сучасному світі диференціація ролей чоловіків та жінок зазнала суттєвих трансформацій. Все частіше жінки оволодівають чоловічими професіями, а чоловіки займають традиційно жіночі посади. Відбувається зміна стандартних стратегій взаємодії у всіх сферах життєдіяльності. Разом з цим природно, що при цьому підвищується рівень міжгрупової диференціації.

Міжгрупову диференціацію науковці (В. С. Агеев [2], О. А. Гулевич [3] та ін.) визначають як феномен міжгрупового спілкування, що припускає різну оцінку членів своєї (інгрупи) й іншої (аутгрупи) груп, різні емоції, які вони викликають, а також різну поведінку по відношенню до них. Цей ефект виникає у міжгруповій ситуації, в якій беруть участь люди, які усвідомлюють свою приналежність до певної соціальної спільності, зокрема при ідентифікації себе з певною гендерною групою.

Гендерні групи є стійкими соціально-психологічними спільностями людей, члени яких усвідомлюють себе як чоловіки і жінки та розділяють і репрезентують норми статево специфічної поведінки [8].

На основі аналізу робіт В. С. Агеева [2], Г. М. Андреевої [1], А. І. Донцова [4] був виділений перелік параметрів, відповідно до якого розкриваються особливості соціальних (в тому числі і гендерних) груп, а саме: 1) загальні характеристики соціальних груп; 2) психологічна структура соціальних групи; 3) співвідношення психіки окремих індивідів, що входять в соціальну групу, з елементами групової психології; 4) характеристика стану і статусу соціальної групи в суспільстві.

О. А. Гулевич виокремлює такі види міжгрупової диференціації: інгруповий фаворитизм (перевага інгрупи) / аутгрупової дискримінація (нехтування аутгрупою); аутгруповий фаворитизм (перевага аутгрупи) / інгрупової дискримінація (нехтування інгрупою) [3].

Міжгрупової диференціації супроводжує людину в будь-якій діяльності та зумовлює її включеність в соціум на рівні тієї групи, до якої вона себе відносить. Більше того, співвідношення з тією чи іншою групою зумовлює характер взаємодії, яка є важливою, зокрема, при гендерній взаємодії — як зі своєю, так і з протилежною їй групою. А оскільки гендерні групи є одними з найбільших соціально-психологічних спільностей, дослідження специфіки їх міжгрупової диференціації набуває важливого значення.

Гендерна взаємодія, на наш погляд, є сукупністю соціально-рольових взаємин, які відображені у різних формах взаємозв'язку людей як пред-

ставників певного гендеру, що виникають в процесі їх спільної життєдіяльності в усіх її сферах (особистісній, сімейній, професійній, суспільній та ін.) [8]. Вона, в першу чергу, втілює в собі функціональну та рольову сталість дій, врівноважуючи, стабілізуючу функцію. Тим не менш, саме застосування функціонального визначення гендерної взаємодії в емпіричних дослідженнях викликає ряд труднощів: з характеристикою функцій, за допомогою яких гендерна група реалізує свої переваги щодо соціального розвитку, що вимагає поглиблення теоретичного пояснення; з позначенням соціальних протиріч і проблем, пропонує для вирішення рядовими учасниками соціальної діяльності і їх суспільними об'єднаннями. Емпірично обґрунтованим і операціональним визначенням гендерної взаємодії буде в тому випадку, якщо в ньому не просто відіб'ються позиції реалізації інтересів кожної з соціально-демографічних груп, а буде втілений аналіз включеності її представників в процес пошуку спільних інтересів і узгодження уявлень про умови, фактори і механізми становлення і розвитку суспільства певного типу. Інакше кажучи, для того, щоб оцінити внесок взаємодіючих гендерних груп у розвиток суспільства, необхідно визначити, наскільки представники цих груп здатні вплинути на формування найважливіших проблем цього суспільства і виробити узгоджене рішення щодо тієї чи іншої його проблеми, зберігаючи при цьому відносини зі своєю групою і сприяючи її розвитку.

Для перевірки гіпотези про те, що при взаємодії гендерних груп проявляються феномени міжгрупової диференціації, а саме — феномен інгрупового фаворитизму та феномен аутгрупової дискримінації, прояв яких залежить від психологічної статі особистості, нами були використані наступні методи: методика «Психологічна стаття особистості» С. Бем (в модифікації О. Г. Лопухової) [6] та методика семантичного диференціалу для оцінки представників гендерної інгрупи та гендерної аутгрупи [7].

У дослідженні взяли участь 337 осіб, з яких 251 (74,3 %) — це жінки, а 86 (25,7 %) — чоловіки. Вік респондентів — від 18 до 70 років ($M=37,29$; $SD=11,823$).

Аналіз результатів емпіричного дослідження показав статистично значущі відмінності в оцінці представників гендерної інгрупи та гендерної аутгрупи як за біологічною, так і за психологічною статтю респондентів.

Отже, аналіз *взаємозв'язку статевої належності респондентів та їх оцінки представників гендерної інгрупи і гендерної аутгрупи* показав, що чоловіки найчастіше звертають увагу на категорії зовнішності, зібраності та рівня вербальної активності. Особливість при цьому полягає в тому, що згідно результатам, чоловік не обов'язково повинен бути фізично привабливим, але при цьому він має бути напруженим, тобто готовим до дії. Ці дані є стереотипними показниками нормативної маскулінності у суспільстві.

Але також можна помітити, що пара «розслаблений / напружений» знаходиться на рівні статистичної значущості $p<0,05$, а пара «відлюдний / комунікабельний» — на рівні $p<0,01$. Це можна пояснити тим, що чоло-

віки зараз частіше взаємодіють в гетерогендерних колективах, що змушує їх пристосовуватися до «жіночої» форми взаємодії — а саме підвищувати свій рівень вербальної комунікації.

Жінки також показали стереотипні результати, обираючи притаманні для їхньої інгрупи ознаки: мовчазна, пасивна, чуйна, нерішуча. Але, паралельно цим результатам, на рівні статистичної значущості $p < 0,01$ знаходяться такі прикметники, як сильна, незалежна, енергійна, комунікабельна, самостійна. Впевненість, яка зазвичай є характеристикою чоловіка, знаходиться на рівні статистичної значущості $p < 0,05$. Такі дані можна обґрунтувати тим, що задля самореалізації в суспільстві жінки все частіше обирають статево нетипові форми взаємодії.

Виходячи з цих результатів, ми бачимо кореляцію як серед чоловіків, так і серед жінок за наступними парами прикметників: привабливий / непривабливий, слабкий / сильний, млявий / енергійний, відлюдний / комунікабельний, несамостійний / самостійний.

Окрім цього, чоловіки характеризують представників своєї статі як відкритих, доброзичливих, впевнених, але в цей же час егоїстичних, несправедливих та нещирих. Жінки ж позитивно характеризують представниць своєї статі лише за категорією «незалежна», серед інших — мовчазна, пасивна та нерішуча.

Ці результати, на наш погляд, можна пояснити особливостями гендерної взаємодії. Зазвичай чоловіки більше схильні до інгрупового фаворитизму та аутгрупової дискримінації, якщо переважно їх оточують представники спільної їм статі [3]. Це пов'язано як з гендерними стереотипами, так і з установками на домінування над жінками, які знаходяться в меншості. Щодо жінок, то вони схильні до інгрупової дискримінації та аутгрупового фаворитизму, якщо більшість становлять представниці їхньої статі. При цьому в колективі, де більшість складають чоловіки, жінки можуть показувати як високий рівень інгрупового фаворитизму, так і високий рівень інгрупової дискримінації. Це, на наш погляд, пов'язано з рівнем конкуренції в тій сфері взаємодії, де вони знаходяться, а також з особливостями гендерної ідентифікації.

Аналіз *взаємозв'язку психологічної статі респондентів та їх оцінок представників гендерних ін- та аутгруп* також показав наявність значущих відмінностей.

Проаналізувавши психологічну стать чоловіків і жінок, які взяли участь у дослідженні, ми виявили, що 8,6 % мають фемінну психологічну стать, 5,6 % — маскулінну, 2,1 % — недиференційовану. Зокрема, серед жінок фемінну психологічну стать мають лише 10,4 % ($M=20,67$; $SD=9,701$), маскулінну — 1,6 % ($M=16,58$; $SD=12,693$) і недиференційовану теж 1,6 %. Серед чоловіків фемінну стать мають 3,4 % опитаних ($M=10,24$; $SD=10,515$), а маскулінну — 17,2 % ($M=20,79$; $SD=13,079$). Недиференційовану психологічну стать мають 3,4 % опитаних чоловіків.

Отже, у 83,7 % опитаних з андрогінною психологічною статтю спостерігається зв'язок за більшою кількістю пар прикметників, що говорить про наявність у цих респондентів як фемінних, так і маскулінних ознак в

процесі взаємодії. В той же час, стереотипні характеристики фемінності та маскулінності приписують собі і чоловіки, і жінки, що знову ж пов'язано з особливостями колективу, в якому вони знаходяться. Показово, що окремо чоловіки дають більш позитивні характеристики представникам своєї статі, що можна співвіднести з наявністю феномену інгрупового фаворитизму, а жінки приписують більш негативні риси жінкам, що вказує на феномен інгрупової дискримінації.

Таким чином, ми можемо спостерігати залежність показників семантичного диференціалу як від біологічної, так і від психологічної статі, а також різницю між цими показниками, яка впливає на особливості міжгрупової диференціації. На наш погляд, це може бути пов'язано як з гендерними стереотипами та гендерними соціальними нормами, що було зазначено вище, так і з диференціацією ролей та статусів у конкретних групах, серед чоловіків та жінок.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. За результатами емпіричного дослідження проблеми було з'ясовано, що при взаємодії гендерних груп проявляються феномени міжгрупової диференціації, а саме — феномен інгрупового фаворитизму, феномен ін- та аутгрупової дискримінації, особливістю яких є те, що представники однієї гендерної групи надають перевагу своїй групі, що відображається на оцінках особистісних властивостей представників своєї статі та протилежної.

Результати показали, що існують статистично значущі відмінності в оцінках чоловіків і жінок: за окремими особистісними характеристиками чоловіки вище оцінюють чоловіків, а жінки — жінок. Окрім цього, встановлено, що існують статистично значущі відмінності в оцінці чоловіків і жінок в залежності від психологічної статі особистості: було виявлено, що стереотипні характеристики притаманні переважно представникам фемінної та маскулінної психологічної статі. Чоловіки та жінки з андрогінною психологічною статтю дають менш стереотипні оцінки.

Ці результати свідчать, на наш погляд, про важливість розробки програми подолання негативних наслідків міжгрупової диференціації, які неминуче виникають в гендерних групах та впливають на характер та продуктивність міжгрупової взаємодії.

Список використаних джерел і літератури

1. Андреева Г. М. Социальная психология: [Учебник для факультетов психологии университетов] / Г. М. Андреева. — М.: Изд-во МГУ, 1980. — 149 с.
2. Агеев В. С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы / В. С. Агеев — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. — 240 с.
3. Гулевич О. А. Психология межгрупповых отношений / О. А. Гулевич. — М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. — 432 с.
4. Донцов А. И. О понятии «группа» в социальной психологии / А. И. Донцов // Вестник Московского университета. Серия 14: Психология. — 1997. — № 4. — С. 17–25.
5. Досина Н. В. Компонент согласия во взаимодействиях гендерных групп: когнитивный подход к анализу / Н. В. Досина // Социология и социальная работа. Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия «Социальные науки». — 2011. — № 3 (23). — С. 14–19.

6. Лопухова О. Г. Психологический пол личности: адаптация диагностической методики / О. Г. Лопухова // Прикладная психология. — 2001. — № 3.
7. Серкин В. П. Методы психологии субъективной семантики и психосемантики: Учебное пособие для вузов / В. П. Серкин. — М.: Пчела, 2008. — 382 с.
8. Ткалич М. Г. Соціально-психологічні характеристики гендерних груп як суб'єктів гендерної взаємодії в організації / М. Г. Ткалич, Я. Ю. Кацович // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць. — 2012. — № 2. — С. 76–82.

References

1. Andreeva G. M. Social'naja psihologija / G. M. Andreeva. — M.: Izd-vo MGU, 1980. — 149 s.
2. Ageev V. S. Mezhhgruppovoe vzaimodejstvie: social'no-psihologicheskie problemy / V. S. Ageev. — M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1990. — 240 s.
3. Gulevich O. A. Psihologija mezhhgruppovyh otnoshenij / O. A. Gulevich. — M.: Moskovskij psihologo-social'nyj institut, 2007. — 432 s.
4. Doncov A. I. O ponjatii «gruppa» v social'noj psihologii // Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 14: Psihologija. — 1997. — № 4. — S. 17–25.
5. Dosina N. V. Komponent soglasija vo vzaimodejstvijah gendernyh grupp: kognitivnyj podhod k analizu / N. V. Dosina // Sociologija i social'naja rabota. Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo. Serija «Social'nye nauki». — 2011. — № 3 (23). — S. 14–19.
6. Lopuhova O. G. Psihologicheskij pol lichnosti: adaptacija diagnosticheskoy metodiki / O. G. Lopuhova // Prikladnaja psihologija. — 2001. — № 3.
7. Serkin V. P. Metody psihologii sub'ektivnoj semantiki i psihosemantiki: Uchebnoe posobie dlja vuzov / V. P. Serkin. — M.: Pchela, 2008. — 382 s.
8. Tkalych M. G. Social'no-psihologichni harakteristiki gendernih grup jak sub'ektiv gendernoї vzaemodії v organizacії / M. G. Tkalych, Ja. Ju. Kacovich // Problemi suchasnoї psihologii — zbirnik naukovih prac'. — 2012. — № 2. — S. 76–82.

Ткалич М. Г.

кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры практической психологии Запорожского национального университета

Пятник О. Ю.

студентка 4 курса факультета социальной педагогики и психологии Запорожского национального университета

ИССЛЕДОВАНИЕ ФЕНОМЕНОВ МЕЖГРУППОВОЙ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ГЕНДЕРНЫХ ГРУПП

Резюме

Статья посвящена теоретико-эмпирическому исследованию феноменов межгрупповой дифференциации в гендерных группах. Определены основные характеристики межгрупповой дифференциации в гендерных группах, обоснована необходимость ее эмпирического исследования. Доказано наличие различий и признаков ингруппового фаворитизма в оценке представителей гендерной ингруппы и гендерной аутгруппы в зависимости от биологического и психологического пола респондентов. Выявлено, что стереотипные характеристики присущи в основном носителям феминного и маскулинного психологического пола, носители андрогинного психологического пола дают менее стереотипные оценки.

Ключевые слова: межгрупповая дифференциация, гендерные группы, психологический пол, ингрупповой фаворитизм, аутгрупповая дискриминация.

Tkalych M. H.

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Applied Psychology, Zaporizhzhya National University

Pyatnyk O. Y.

4th year student of the Faculty of Social Pedagogy and Psychology, Zaporizhzhya National University

THE STUDY OF THE PHENOMENON OF INTERGROUP DIFFERENTIATION OF GENDER GROUPS

Abstract

The paper is dedicated to the study of the phenomenon of intergroup differentiation in gender groups. The main characteristics of intergroup differentiation in gender groups and the necessity of its empirical research were discussed. According to the results of the empirical research of a problem, there was found, that the interaction of gender groups appear intergroup differentiation phenomenon ingroup favoritism and outgroup discrimination, which features are the following: the members of one gender group preferred their ingroup in evaluation instead of the outgroup. The study also proved the existence of differences and signs of ingroup favoritism in assessing the representatives of gender ingroup and gender outgroup, which depend on one's biological sex and psychological sex (gender). The investigation also revealed, that stereotypical characteristics mostly inherent in respondents with femininity and masculinity psychological sex, respondents with androgynous psychological sex give less stereotypical evaluation. The study shows the importance of developing programs to overcome the negative effects of intergroup differentiation and ingroup bias.

Key words: intergroup differentiation, gender groups, psychological sex, ingroup favoritism, outgroup discrimination.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2015